

nişanın bozulmasından dolayı tazminat talep edilemeyeceğini savunur. Ayrıca bazıları, bu sorunun ağırlaşmasında nişanlılık süresinin gereğinden uzun tutulmasının ve bu süre içinde mahremiyet sınırlarına dikkat edilmemesinin de payı olduğuna dikkat çeker. Nişanı bozan tarafın belli şartlarla tazminat ödemeye mahkûm edilebileceğini kabul eden günümüz İslâm hukukçuları bu görüşlerini hakkın kötüyeye kullanılmayacağı, zararın izâle edileceği ve -bazı Mâlikî hukukçularının benimsediği- vaadin bağlayıcılığı prensiplerine dayanmaktadır. Bunlardan bir kısmı nişanın bozulması sebebiyle sadece maddî tazminat talep edilebileceği, diğer bir kısmı ise nişanlılık döneminin uzaması gibi durumlarda mânevî tazminat da istenebileceği kanaatinde dir.

BİBLİYOGRAFİ YA :

Wensinck, *el-Mu'cem*, "ḥṭb" md.; *el-Muwaṭṭaʿ*, "Talâk", 67; *Müsned*, I, 392-393; II, 299; Buhârî, "Nikâh", 11, 26, 33, 34, 35, 36, 45, 46; Müslim, "Hac", 74, "Büyü", 4, "Nikâh", 6, 12, 13, 49-56, 74, 75, "Raḍâ", 4, "Talâk", 6, 36; İbn Mâce, "Nikâh", 9; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 18, 19, "Talâk", 39; Tirmizî, "Nikâh", 5; Nesâî, "Nikâh", 17; Şâfiî, *el-Üm*, V, 32-35; Tahâvî, *el-Muḥtaşar* (nşr. Ebû'l-Vefâ el-Elfânî), Beyrut 1986, s. 178; Cessâs, *Aḥkâmü'l-Kurʿân*, Beyrut, ts., I, 422; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 179, 182-183; İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, Kahire 1970, XI, 70, 219-220, 225, 226; Kâsânî, *Bedâ'î*, II, 256, 268, 269; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 453-455, 520, 521, 524, 525, 526; Kurtubî, *el-Câmi*, III, 120, 188-192; İbn Hacer, *Fetḥü'l-bârî* (Hatîb), IX, 198-201; Bedreddin el-Aynî, *Ümdetü'l-kârî*, Kahire 1392/1972, XVI, 326; Ali b. Süleyman el-Merdâvî, *el-İnşâf fi ma'rifeti'r-râciḥ mine'l-hilâf* (nşr. M. Hâmid el-Fikî), Kahire 1376/1956, VIII, 296; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 121, 135, 136, 137; Muhammed b. Ahmed el-Haraşî, *Şerḥu Muḥtaşarı Halîl*, Beyrut, ts. (Dârü Sâdir), III, 129, 165, 169, 171; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerḥi'l-kebtir*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), II, 217-220; Şevkânî, *Neylül-euṫâr*, VI, 107-114; İbn Âbidîn, *Hâşiyetü İbn 'Âbidîn* (nşr. Hüsâmeddin b. Muhammed Sâlih el-Ferfûr v.dğr.), Beyrut 1421/2000, III, 534; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VI, 644-645; M. Ebû Zehre, *el-Aḥvâlü's-şahşîyye*, Kahire, ts., s. 26-40; a.mlf., *Muḥâdarât fi 'aḳdi'z-zevâc ve âşâriḥ*, Kahire 1391/1971, s. 55-76; M. Mustafa Şelebî, *Aḥkâmü'l-üsrê fi'l-İslâm*, Beyrut 1983, s. 67-89; M. Muhyiddin Abdülhamîd, *el-Aḥvâlü's-şahşîyye*, Beyrut 1404/1984, s. 16, 20; Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul 1985, s. 14-15, 183; a.mlf., "Aile Hayatı", *İlmihal*, İstanbul 1999, II, 202-203; Halil Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Konya 1988, s. 46-50; Vehbe ez-Zühayfî, *el-Fikḥü'l-İslâmî ve edilletüḥ*, Dimaşk 1989, VII, 9-28; Zekiyyüddin Şa'bân, *el-Aḥkâmü's-şer'îyye li'l-aḥvâlî's-şahşîyye*, Bingazi 1989, s. 63-83; Abdülhalîm M. Ebû Şukka, *Taḥrîrül-me'r'e fi 'aḣri'r-risâle*, Küveyt, ts. (Dârü'l-kalem), V, 29-34; Abdülvehhâb Hallâf, *Aḥkâmü'l-aḥvâlî's-şahşîyye fi's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Küveyt 1990, s. 18-22; Kemal Oğuzman-Mustafa Dural, *Aile Hukuku*, İstanbul 1994, s. 26-59;

Abdüsselâm M. Şerîf el-Âlim, *ez-Zevâc ve'l-talâk fi'l-kânûni'l-Libî ve esânidühü's-şer'îyye*, Bingazi 1995, s. 25-41; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul 1996, I, 295-297; Mustafa es-Sibâî, *Şerḥu Kânûni'l-aḥvâlî's-şahşîyye*, Beyrut 1417/1997, I, 50-69; Hüseyin Ertuç, *İslâm Hukuku Açısından Nişanlanma* (yüksek lisans tezi, 1999), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 21-27; Nevzat Koç, *Türk-İsviçre Hukukunda Nişanlanma Sözleşmesi*, İzmir 2002, s. 5, 13-21, 81, 107; Bilge Öztan, *Aile Hukuku*, Ankara 2004, s. 19-93; A. M. Delcambre, "Kḥitba", *El²* (İng.), V, 22-23; "Ḥitbe", *Mv.F.*, XIX, 190-205; Hamza Aktan, "Nişanlanma", *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, III, 494-496; M. Rewâs Kal'acî, *el-Mevsû'atü'l-fikḥiyyetü'l-müeyyere*, Beyrut 1421/2000, I, 815-818.

H. İBRAHİM ACAR

NİŞAN (نشان)

Devlet tarafından
üstün hizmet karşılığı verilen,
genellikle süslü ve değerli taşlarla
bezeli bir çeşit madalyon.

Sözlükte "alâmet, işaret" gibi anlamlara gelen nişân kelimesi Farsça olup Osmanlı bürokrasisinde değişik mânalarda kullanılmıştır. Padişahın tuğrasını taşıyan belgelere "nişân-ı hümayun" da denirdi (bk. FERMAN; TUĞRA). Osmanlılar'da üstün hizmeti görülen askerî ve mülkî erkâna çeşitli dereceleri olan bir tür madalya verilmesi ve takılması geleneği Batı etkisiyle II. Mahmud döneminde başlamıştır. Daha önceleri de Osmanlılar'da başarılı kimselere nişana benzer şekilde, fakat ondan daha kıymetli olarak sorguç, tuğ, çelenk, avize takdim edilirdi. Meselâ 1150'de (1737) sefer dolayısıyla gümüşten 1300 çelenk hazırlanmıştır (BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 1315). I. Abdülhamid devrinde (1774-1789) İsvaç'in Ruslar'a karşı başarı haberini bildiren elçisine 7500 kuruş değerinde bir çelenk verilmiştir. Yine Bosna'da Avusturyalılar'a karşı zafer kazanan Vali Bekir Paşa'ya türlü hediyeler yanında çelenk de gönderilmiştir. Sadece yüksek rütbeli kimselere değil savaşta başarı gösteren askerlere de çelenk dağıtıldığı anlaşılmaktadır. Hatta asırı ölçüde dağıtılmasını bir tarihçi "çelenk fırtınası" diye anmıştır (*Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi*, s. 314, 318, 319). III. Selim zamanında 1213'te (1798) İngiliz Amiralî Nelson'un Fransız donanmasını Ebûkir'da yakması haberi İstanbul'da büyük bir sevinçle karşılanmış ve Nelson'a mücevherli bir çelenk gönderilmiştir. Arşiv kayıtlarında Nelson'a ve diğer İngilizler'e yolla-

nan hediyeler arasında çelenk yanında nişanların da mevcut olduğu dikkati çeker (BA, HH, nr. 15136). Ayrıca Nelson'un taktığı "hilâl nişanı" denilen bir madalya daha vardır. Genellikle ilk Osmanlı nişanı olarak bu hilâl nişanı gösterilir. Yine Mısır olayı sırasında diğer bazı İngiliz generallerine nişan diye anılan ay yıldızlı madalyalar verildiği bilinmektedir. 1216 (1801) tarihli bir belgeye göre İngiliz Generali Hutchin-son, boynuna nişanlı şerit ve göğsüne bir başka mücevher nişan takılmak suretiyle ödüllendirilmiştir. Daha sonra hilâl veya semseli nişan verme geleneği yaygınlaştı.

II. Mahmud döneminde 1812'de eski tip nişan ve taltif alâmetlerine son verilisinin ardından Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve yeni askerî teşkilâtın kurulması sebebiyle rütbeleri belirtmek üzere nişanlar oluşturuldu. Bu tür nişanlar ülä, sâniye, sâlise ve râbia rütbelere mahsus olmak üzere dört çeşitli ve mücevherliydi. Aynı devirde çıkarılan iftihar nişanları da altın ve gümüşten yapılmış olup elmasla bezemiştir. Vak'anüvis Ahmed Lutfi Efendi 1833'te iftihar nişanının bir nizamnâmesinin yayımlandığından söz eder. Sultan Abdülme- cid zamanında imtiyaz nişanı denilen bir başka nişan daha ihdas edildi. Bunun dereceleri yoktu. Ahmed Lutfi Efendi, 1841'de Mustafa Reşid Paşa'ya Mısır meselesinin çözümünde gösterdiği hizmet karşılığı bir adet nişân-ı imtiyaz verildiğini yazar. Bu nişan 1846'da Kavalalı Mehmed Ali Paşa'ya da verilmiştir. Bir başkası 1849'da Keçecizâde Fuad Paşa'ya takdim edilmişti. Yüksek seviyedeki şahıslara verildiği anlaşılan bu nişan sahibinin ölümü halinde evlâdına intikal eder, ancak izinsiz takılamazdı. 1265'te (1848), olur olmaz vesilelerle nişan verildiği gerekçesiyle memurlarla lâyük olanlardan başkalarına nişan takılmaması hakkında bir nizamnâme çıkarıldı. Bu nizamnâmeye göre ilmiye mensuplarından bilâd-ı erbaa ve mahreç mollalarının nişanları olmadığı için yaptırılan on dört adet nişanın şeyhülislâm vasıtasıyla tedariki kararlaştırıldı. 1851'de eski iftihar nişanları kaldırıldı ve para darlığı yüzünden nişanlar toplattırılıp darphâneye teslim edildi.

Osmanlılar'da Batı tarzında ilk nişan 1852'de Mecidî nişanı ile ihdas edildi ve iftihar nişanı lağvedildi. Bu nişanla ilgili 13 Zilkade 1268 (29 Ağustos 1852) tarihli bir nizamnâme yayımlandı. Burada nişanın birden beşe kadar sıralanan derece / rütbeden oluştuğu, birinci rütbesinin 50, ikinci rütbesinin 150, üçüncü rütbesinin 800, dördüncü rütbesinin 3000, beşincisinin

6000 olmak üzere toplam 10.000 adet olduğu belirtilmiştir. Yabancılarla verilenler ise bir sınırlandırmaya tâbi değildi. Bunun birinci rütbesi murassa' idi. Ayrıca bu nişan kaydıhayat olmak üzere veriliyordu. Birinci Mecîdî nişanı sahibi ölünce nişan hazineye iade ediliyordu ve bunun beratı 500 kuruştur. İkinci Mecîdî nişanı şemsesi göğsün sol tarafına ve nişan da boyna asılır, sahibinin ölümünde yine hazineye geri verilirdi, beratı 100 kuruştur. Üçüncü Mecîdî nişanı boyna asılırdı, beratı 50 kuruştur. Dördüncü ve beşinci Mecîdî nişanları da göğsün sol tarafına asılır ve sahibinin ölümü üzerine bu da hazineye iade edilirdi.

Yine Sultan Abdülaziz zamanında 9 Cemâziyelâhir 1278 (12 Aralık 1861) tarihli nizamnâmeyle nişân-ı Osmânî çıkarıldı. Bu nişan Mecîdî nişanıyla bazı farklılıklar göstermektedir. Bunda üç rütbe esas alınmıştı. Daha sonra dördüncüsü eklendi. Murassa' Osmanlı nişanı şemsesi göğsün sol tarafına, nişan kurdelenin ucuna, sağdan sola bağlanır, sahibinin ölümünden sonra takılmamak şartıyla vârislere bırakılırdı. Murassa' Osmânî nişanının her şubesinde yarım kırat ağırlığında yedi taş, bütün nişanda 3,5 kırat ağırlığında kırk dokuz taş vardır. Şemsesinde ise her şubede 5 kırat ağırlığında elli bir taş ve bütün şemsede 40 kırat ağırlığında 408 pırlanta bulunmaktadır. Nişân-ı Osmânî'nin dört rütbesinden ilkinin şemsesi göğsün sol tarafına, nişan ise kurdelenin ucuna, kordon da sağdan sola doğru bağlanır, sahibinin ölümünde hazineye verilirdi. İkinci Osmânî nişanı şemsesi göğsün sağ ta-

rafına, nişan da göğse asılır, sahibinin ölümünde hazineye intikal ederdi. Üçüncü Osmânî nişanı kendine has kordonu ile boyna asılırdı. Dördüncü Osmânî nişanı göğsün sol tarafına asılır, sahibinin ölümünde bu da hazineye verilirdi, beratı 50 kuruştur. Sultan Abdülaziz, 1862 yılı Bursa gezisi sırasında Osman Gazi'nin türbesine kendi eliyle murassa' nişân-ı Osmânî asmıştı. Bu nişanın orta kısmı yazılarını çeviren çemberde yeşil mine yerine yirmi yedi adet zümrüt vardır. Bu şemse halen Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Dairesi'nde (nr. 2/ 1029) teşhir edilmektedir.

II. Abdülhamid döneminde önceki nişanların kullanılması sürdü. Ancak II. Abdülhamid kadınlara verilmek üzere yeni bir nişanın ihdasını gerekli görmekteydi. Bunun ortaya çıkmasında Batı'daki örnekler etkili olmuştur. "Şefkat nişanı" adı verilen bu nişan 16 Receb 1295 (16 Temmuz 1878) tarihli nizamnâmeyle tanıtıldı. Nizamnâmenin beşinci maddesinde bunun savaş zamanlarında, deprem, yangın ve su baskını gibi olaylarda devlete ve millete hizmet eden kadınlara verileceği ve üç rütbeden ibaret olacağı belirtilmişti. Birinci ve ikinci şefkat nişanları murassa' idi. Üç rütbenin tam ortasında II. Abdülhamid'in "el-gâzî" unvanlı tuğrası ve bunun biraz altında "1295" (1878) tarihi vardır. Tuğra evini çeviren yeşil çember üzerinde "insâniyyet, muâvenet, hamiyyet" kelimeleri yer alır.

22 Zilhicce 1295 (17 Aralık 1878) tarihli iradeyle nişân-ı Âli-i İmtiyâz çıkarıldı. Bu nişan ilmiye, mülkiye ve askeriye sınıfların-

da fevkalâde hizmeti görülenlere mahsus-tu. Verilmesi için padişahın iradesi gerekliyordu. Nişan iki parça ile bir adet şemsedden ibaretti. Bu nişanlar altından olup murassa' ve her biri beşer şualı sekiz şubeden oluşuyordu, ortası da yüksek bir güneş şeklindeydi. Nişanın şemsesi göğsün sol tarafına ve orta kıtadaki nişan boyna asılır, küçük kıtadaki nişan ise kordonun ucuna bağlanır, kordon da sağdan sola uzanırdı. Nişan sahibinin ölümünde takılmamak şartıyla ailenin en büyük evladına bırakılırdı. Nişanın tam ortasına II. Abdülhamid'in "el-gâzî" unvanlı tuğrası ve bunun altında "1295" (1878) tarihi konulmuştur. Göbek çemberinin etrafında yine "hamiyyet, gayret, şecâat, sadâkat" kelimeleri yer alır. Bu nişan oldukça itibarlı idi ve krallara, hükümdarlara verilmişti. Ayrıca üstün hizmeti görülen Osmanlı devlet adamlarına bizzat padişah tarafından takılıyordu.

II. Abdülhamid, bunların dışında 18 Ağustos 1309 (30 Ağustos 1893) tarihli irade-i seniyyesiyle hânedân-ı Âli-i Osmân nişanı ihdas etti. Nişan altından ve beyzî şeklinde olup ortasındaki levhada II. Abdülhamid'in "el-gâzî" unvanlı tuğrası vardır. Nişan imtiyazlı bir nitelik taşımaktaydı. Nizamnâmede bunun hânedan tarafından uygun bulunacak kişilerle devlete fiilen ve mânen yardım eden ecnebi hükümdarlara, hânedan erkânına, padişaha üstün hizmette bulunan yüksek dereceli memurlara verileceği belirtilmişti. II. Abdülhamid, hânedanı öne alan bu yeni nişan yanında Osmanlı Devleti'nin kurucu atasına atfen Ertuğrul nişanı da çıkarmak istedi. Nizamnâmesi yapıldığı halde (25 Şubat 1903) daha sonra bundan vazgeçildi.

Sultan Mehmed Reşad, 7 Cemâziyelevvel 1328 / 3 Mayıs 1326 (17 Mayıs 1910) tarihli bir emirle maarif nişanı çıkardı. Nişan üç rütbeliydi ve kaydıhayat suretiyle veriliyordu. Bu nişan eğitim işiyle uğraşanlara, ilim, mârifet ve sanat alanında başarı gösterenlere yönelikti ve üç rütbesi gümmüşlendi. Yine bu dönemde meziyet ve ziraat liyakat nişanlarının çıkarılmasının düşünüldüğü, nizamnâmelerinin yayımlandığı, fakat bu nişanların hazırlanmadığı anlaşılmaktadır. Tasarıya göre meziyet nişanı Osmânî ve Mecîdî nişanlarının yerini alacaktı. Ziraat liyakat nişanının 29 Haziran 1912 tarihli nizamnâmesinden Fransız modeli üzere hazırlanmış olduğu dikkati çeker. Bu dönemde Meclis-i Meb'ûsan âzalarına mahsus bir nişanın da çıkarıldığı bilinmektedir. Bu nişan altın üzerine beyaz mineli, ortasındaki hilâlde "1332/1335" tarihleri bulunmaktaydı.

Bazı nişan çeşitleri: 1. Nişân-ı İftihar, 2. Mecîdî nişanı, 3. Nişân-ı Osmânî, 4. Şefkat nişanı, 5. Nişân-ı Âli İmtiyâz nişanı, 6. Hânedân-ı Âli Osmân nişanı, 7. Maarif nişanı, 8. Meclis-i Meb'ûsan âzalarına mahsus nişan

Cumhuriyet devrinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 26 Kasım 1934 tarihinde kabul edilerek *Resmî Gazete*'de 29 Kasım 1934 günü yayımlanan 2590 sayılı kanunun 2. maddesiyle sivil rütbe ve nişanlar ve madalyalar kaldırıldı ve bunların kullanılması yasaklandı. Harp madalyalarının bundan müstesna olduğu, Türkler'in yabancı devlet nişanları taşıyamayacakları belirtildi. Ancak daha sonra bu kanun yumuşatıldı. Cumhuriyet döneminde uzun süre tek madalya mevcuttu (İstiklâl madalyası). 1983'te üç nişan ihdas edildi. Devlet, Cumhuriyet ve Liyakat adlı bu nişanlar yabancılara verilmek üzere çıkarıldı (24 Ekim 1983 tarih ve 2933 sayılı kanun). Devlet nişanı devlet başkanlarına, Cumhuriyet nişanı yabancı ülke başbakanlarına, bakanlara ve dış temsilcilik mensuplarına, Liyakat nişanı ilim ve sanatta Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası alanda tanıtılmasını ve yüceltilmesini sağlayan yabancılara yöneliktir.

Batı'da uygulandığı şekilde nişan ihdası diğer İslâm devletlerinde de özellikle XIX. yüzyıldan itibaren gerçekleştirilmiştir. İran'da Feth Ali Şah devrinde "nişân-ı Hurşîd, nişân-ı Şîr-i Hurşîd" adlı nişanlar mevcuttu. Bunlar İranlı önde gelen zümrelere ve yabancı elçilere, askerî görevlilere verilir. 1243'te (1827-28) nişân-ı Zafer ortaya çıktı. Bunu Muhammed Şah döneminde nişân-ı Timsâl-i Hümâyün takip etti (1271/1855). Daha sonra gerek hânedan üyelerine gerek idarecilere, devlet adamlarına, valilere, elçilere yönelik yeni nişanlar ortaya çıktı. Nişân-ı Kudus, nişân-ı Mukaddes, nişân-ı Âfitâb bunlar arasında sayılabilir. Pehlevîler döneminde nişân-ı Pehlevî, nişân-ı Tâc-ı İrân, nişân-ı Hümâyün gibi nişanlar mevcuttu. XX. yüzyılda askerî nişanlar olarak nişân-ı Zülfikâr (1922), nişân-ı Liyakat ve nişân-ı İftihâr çeşitli görevliler için ihdas edilmiştir.

Kuzey Afrika'daki İslâm ülkelerinde de benzeri nişanların varlığı bilinmektedir. Osmanlı idaresi altında iken bu kesimde Osmanlı tarzı nişanlar geçerliydi. Ancak bunlara farklı şekiller verilmişti. Tunus beyinin İftihar nişanı bu anlamda önemlidir. Ayrıca "nişânü'd-dem" adlı bir nişan daha vardır. 1860'larda Tunus'ta nişân-ı Ahdü'l-emân ortaya çıktı. 1875'te bunun mürasasâ' şekli ihdas edildi. Tunus'un bağımsızlığını kazanmasından sonra 1956'da nişân-ı İstiklâl, daha sonra nişân-ı-Cumhuriyeti't-Tünisiyye hazırlanmıştır. Fas'ta nişan yerine "visâm" tabiri kullanılmıştır. Mısır'da Kral Fârûk döneminde birçok nişan ihdas edildiği bilinmektedir. Nişân-ı

Muhammed Ali, nişân-ı İsmâil, Vişâhü'n-Nîl, Visâmü'l-Kemâl bunlardan bazılarıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 1315; BA, HH, nr. 15136; BA, *Nişân-ı Hümâyün Defteri*, nr. 2, s. 87; nr. 8; *Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi: İstanbul'un Uzun Dört Yılı: 1785-1789* (haz. Feridun M. Emecen), İstanbul 2003, s. 314, 318, 319; Lutfi, *Tarih*, VIII, 176; IX, 50; *Meskû-kât-ı Şâhâne İdaresi, 1396 Senesi Raporu*, İstanbul 1921, s. 190-194, 231; İbrahim Artuk – Cevriye Artuk, *Osmanlı Nişanları*, İstanbul 1967; Muhammed b. el-Hoca, *Şafâhât min Târîhi Tûnis* (nşr. Hammâdi es-Sâhilî – el-Cilânî b. Yahyâ), Beyrut 1986, s. 92-115; Metin Erüreten, *Osmanlı Madalyaları ve Nişanları, Belgelerle Tarih*, İstanbul 2001; Edhem Eldem, *İftihar ve İmtiyaz: Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi*, İstanbul 2004; İbrahim Artuk, "Nişân-ı Osmânî", *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı*, sy. 10, İstanbul 1962, s. 76; J. M. Landau – Ch. Pellat, "Nishân", *EJ²* (İng.), VIII, 57-62.

İBRAHİM ARTUK

NİŞÂN-ı HÜMÂYUN

(bk. TUĞRA).

NİŞANCI

Osmanlı bürokrasisinde
Dîvân-ı Hümâyün üyesi olan
üst düzey görevli.

Sözlükte "bir şeyi belli etmek için üzerine alâmet koymak" mânasına gelen Farsça *nişân* kelimesinden türemiş bir isim olan *nişancı* Osmanlı merkez teşkilâtında padişahın tuğrasını çeken, Dîvân-ı Hümâyün üyesi yüksek rütbeli bir memurdur. Osmanlı kaynaklarında *tuğraî*, *tuğrakeş-i ahkâm*, *muvakki'* ve *tevkîl* adlarıyla da geçer. Diğer Türk-İslâm devletlerinde de nişancılığa benzer memuriyetler bulunmaktadır. Büyük Selçuklular'da ve Anadolu Selçuklularında tuğraî, Memlûkler'de *kâtibü's-sır* (*nâzirü'l-inşâ*), İlhanlılar'da "uluğ bitigci" bu tür işleri yapmaktaydı.

Nişancılığın bir kurum olarak ne zaman ortaya çıktığı belli değildir. Ancak timar sisteminin Orhan Bey devrine kadar inmesi sebebiyle o dönemlerde timarla ilgili işlemleri yürüten bir görevlinin varlığı düşünülebilir. Orhan Bey döneminden intikal eden belgelerin tahlili, o devirdeki devlet işlerinin kitâbet usullerini iyi bilen bir kâtip zümresiyle bunları örgütleyen merkezî bir dairenin bulunduğuna işaret eder (İA, IX, 672). Bu döneme ait belgelerde Orhan Bey'in tuğrası da mevcuttur. II. Murad zamanında bizzat sultanın emriyle Mahmud Şirvânî tarafından Türkçe'ye tercüme edi-

len İbn Kesir tarihinin Arapça metnindeki "muvakki'" kelimesinin "nişancı" diye çevrilmesi bu tabirin XV. yüzyılın başlarında Osmanlılar tarafından kullanıldığını gösterir (Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 214). Fâtih Sultan Mehmed'in teşkilât kanunnamesinde nişancının vazifeleri, yetkileri, tayinleri ve gelirleri gibi hususların bulunması bu görevin bir kalem halinde tam anlamıyla teşkilâtlandığını ortaya koyar.

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde nişancının idaresinde bulunan dar bir kâtip kadrosunun timar yanında idarî ve malî işlere ait bürokratik işlemleri de yürüttüğü tahmin edilebilir. Bütün bürokratik işlemlere nezâret eden nişancı, muhtemelen I. Bayezid devrinden (1389-1403) itibaren yetkilerinin bir kısmını Dîvân-ı Hümâyün bünyesinde faaliyet gösteren kâtiplere devretmiştir. Devletin büyümesine bağlı olarak işlerin artması ve çeşitlenmesi sebebiyle XV. yüzyılın başlarında malî işlemleri yürütmek üzere ayrı bir kurum olarak defterdarlık, timar sisteminin gelişmesi ve merkezîleşmenin artması neticesinde Fâtih Sultan Mehmed döneminde (1451-1481) bürokrasinin üçüncü ayağı olan Defterhâne-i Âmire kurulmuştur.

Nişancılar, XVI. yüzyılın başlarına kadar profesyonel bürokratlar içinden değil ilmiye zümresi mensupları arasından inşâsı kuvvetli kişilerden seçilmiştir. Fâtih Kanunnâmesi'nde nişancılığa dâhil ve sahn müderrislerinin tayin edilmesi maddesi yer alır. XVI. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı kalemiyesinde memurların yetişme usullerinde meydana gelen uzmanlaşma sonucunda nişancılar daha çok profesyonel bürokratlar arasından tayin edilmeye başlanmıştır. Nişancılar sancak beyi ya da beylerbeyi pâyesiyile tayin edilebilirdi. Bazı durumlarda nişancılıkla kubbe vezirliği birleştirilerek tek kişinin uhdesine verilmekteydi. Güvenilir kişiler sayılan nişancılarla defterdarlar göreve seçildiklerinde kendilerine diğer Osmanlı ricâlinin aksine memuriyetleriyle ilgili berat verilmez, bunlar yalnızca hükümdarın şifahî emriyle tayin edilirdi.

Hayatının önemli bir kısmını nişancılık bekleyerek geçiren Gelibolulu Mustafa Âli, *Menşeu'l-inşâ*'da nişancı seçilebilmenin şartlarını şöyle ifade eder: "Nişancı seçilebilmek yazı yazmada eskiliğe bağlı değildir; bu makam bazan ulemâya, bazan münşîlere verilmiştir; münşîlik görevinde bulunan kişinin Acem ve Buhara padişahlarından mektup gelse tercüme edebilecek durumda olması gerekir; hak kazan-